Patroon en argument

Een dubbelfeestbundel bij het emeritaat van
William Van Belle en Joop van der Horst

Onder redactie van

Freek Van de Velde

Hans Smessaert

Frank Van Eynde

Sara Verbrugge

UNIVERSITAIRE PERS LEUVEN

Overdruk uit Patroon en argument - ISBN 978 94 6270 014 7 - © Universitaire Pers Leuven 2014

© 2014 Universitaire Pers Leuven / Leuven University Press / Presses Universitaires de Louvain. Minderbroedersstraat 4, B-3000 Leuven

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ISBN 978 94 6270 014 7

D/ 2014 / 1869 / 58

NUR: 623

Ontwerp cover: Griet Van Haute

Opmaak: Friedemann BVBA

Omwille van Joop
Een onderzoek naar de geschiedenis
van een voorzetseluitdrukking

Gunther De Vogelaer & Roxane Vandenberghe
(Universiteit Münster/UGent)

*V*olgens van der Horst (2013) kennen het Nederlands en z'n buurtalen een sterke toename van het aantal 'vaste verbindingen', waaronder ook voorzetseluitdrukkingen worden begrepen. Dit artikel bestudeert de geschiedenis van de voorzetseluitdrukking *omwille van*, een op zich recente voorzetselconstructie in het Nederlands die niet los gezien kan worden van de eeuwenoude synthetische constructie *om X wille*. Deze laatste wending heeft al sinds het vroege Middelnederlands twee verschillende semantische invullingen, een doelaanduidende en een causale, waarbij we vermoeden dat het doelaanduidende gebruik ontstaan is uit het causale, aanvankelijk vooral in contexten waarin het temporele verband tussen de betrokken gebeurtenissen ondergespecificeerd bleef. Binnen de causale betekenis lijkt in het Middelnederlands 'objectificatie' waar te nemen, een verschuiving in de richting van minder 'speaker involvement', dus van redengevend naar oorzakelijk, die zich onder meer manifesteert in een toename van niet-animate genitiefbepaling bij *om X wille*. Door de (ten laatste) 15de-eeuwse uitbreiding van de niet-animate aanvulling bij de genitief ontwikkelt *om X wille* een niet-compositionele betekenis, die nog weinig te maken heeft met de letterlijke betekenis van het nomen *wil*, *wens*, *verlangen*, en die volstaat om van een 'vaste verbinding' te kunnen spreken. Een vormverstening van *wille* is merkbaar vanaf de 18de eeuw.

1. Inleiding

Een recurrent thema in de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis is, net zoals in de meeste buurtalen, de overgang van een synthetische naar een analytische grammatica, in navolging van Sapir (1921) beschreven als een typevoorbeeld van *drift*, een talige langetermijnontwikkeling met een welbepaalde directionaliteit, die van substantieel belang is voor de hele grammatica van de taal. Hoewel de essentie van

dit proces van drift wellicht te vinden is in elke inleiding tot de historische grammatica, en bepaalde deelontwikkelingen al in de 19de eeuw beschreven zijn, worden tot vandaag steeds nieuwe verschijnselen in het proces betrokken (zie b.v. Hawkins 1986, König & Gast 2009). In het detecteren van nieuwe talige fenomenen die in de drift van een synthetische naar een analytisch grammatica passen, heeft ook Joop van der Horst zich niet onbetuigd gelaten, en recent gewezen op de volgens hem sterk toegenomen aantallen ‘vaste verbindingen’ in het Nederlands en z’n buurtalen. Vaste verbindingen worden door van der Horst (2013:128) begrepen als woordgroepen met een specifieke, i.e. niet van de som van de woorden af te leiden betekenis. Als voorbeeld noemt van der Horst onder meer voorzetsluitdrukkingen (b.v. *met het oog op*). Voorzetsluitdrukkingen zijn om diverse redenen interessant: ten eerste worden voorzetsels typisch gezien als functioneel equivalent met casusuitgangen. Er wordt in die optiek een strak verband gezien tussen de wegval van de Nederlandse naamvallen en het steeds groter wordende aantal voorzetsels, die bovendien ook morfologisch complexer worden, en ook in steeds meer situaties worden gebruikt. Ten tweede illustreren voorzetsluitdrukkingen de mogelijke formele en semantische ontwikkelingen die met de voortschrijdende grammaticalisering van de categorie van de voorzetsels gepaard gaan, zoals vormreductie en betekenisevolutie.

Op basis van van der Horsts *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis* (2008) kunnen we vaststellen dat de Nederlandse voorzetsluitdrukkingen een respectabele maar niettemin goed reconstrueerbare geschiedenis kennen: al in deel 2 van het naslagwerk (1200-1350) is er sprake van de “eerste aanzetten tot de vorming van voorzetsluitdrukkingen”, b.v. bij Ruusbroec (p. 469). In latere delen verschijnen steeds meer concrete uitdrukkingen ten tonele: in deel 4 (16de eeuw) o.a. ‘bi toedoen van’, ‘doort middel van’, ‘in de plaatse van’ (p. 943); in deel 5 (17de eeuw) o.a. ‘ten aensien van’, ‘ten opzichte van’ (p.1226). Deze ontwikkeling zet zich door tot in de 20ste eeuw. Wij willen in dit artikel een bescheiden bijdrage leveren aan het onderzoek naar voorzetsluitdrukkingen door vooral de semantische ontwikkeling te schetsen van de vorm *omwille van*. Een ‘voorloper’ van de hedendaagse voorzetsluitdrukking *omwille van* is de discontinue wending *om X wille*, waarover van der Horst (2008: 469) zegt: “lang voordat er een voorzetsluitdrukking ‘omwille van’ komt, bestaat de (discontinue) combinatie ‘om ... wille’ met genitief of groep met van” (p.469, in deel

2, 1200-1350). Desondanks besluit van der Horst (2008: 1496) dat de vaste voorzetseluitdrukking relatief jong zou zijn: “ook in de 18de eeuw komt ‘omwille van’ [...] nog niet voor, ook al zijn de bouwstenen aanwezig”.

Concreet willen we de vraag stellen 1) of op basis van naslagwerken en bestaand taalmateriaal de geschiedenis van *om X wille* en *omwille van* gereconstrueerd kan worden, en daarbij vastgesteld kan worden in welke mate de vorm als voorbeeld van een ‘vaste verbinding’ gezien kan worden; 2) of ook bepaalde betekenisverschuivingen kunnen worden vastgesteld. In dat laatste verband doet *omwille van* bij taalgebruikers of taalkundigen van onze generatie, die in de jaren ’90 een opleiding neerlandistiek genoten aan een Belgische universiteit, misschien een belletje rinkelen. *Omwille van* werd namelijk door diverse normatieve bronnen enkel correct geacht in de betekenis ‘ter wille van, ten behoeve van, ten bate van’ (= doel), en niet in de causale betekenis ‘wegens, door’, als in *Omwille van het slechte weer, ging de fietstocht niet door*.

2. *Om X wille* en *omwille van* als vaste verbinding: naslagwerken en normatieve bronnen

Eerst proberen we de geschiedenis van de voorzetseluitdrukking *omwille van* beknopt te reconstrueren op basis van een verkenning van de belangrijkste woordenboeken en normatieve bronnen. Zoals van der Horst beweert, is *omwille van* inderdaad een recente vorm in het Nederlands; het is de opvolger van de discontinue wending *om X wille*, die gebruikt werd in combinatie met een genitiefbepaling. *Om X wille* duikt al in het vroege Middelnederlands met een menselijk object op in een letterlijke betekenis, waarbij *wille* ‘wil’ of ‘wens’ betekent. Zo komen bijvoorbeeld verbindingen voor van het type *ombe enes wille* in de betekenis ‘omdat iemand het wil/wenst/opdraagt’ (VMNW sub *wille*), die de reden aangeeft voor de handeling uitgedrukt in de zin, zoals in dit 13de-eeuwse voorbeeld:

- (1) (...) ende *omme onsen wille* heuet mien here phylips van axle ridere gheseghele. Corp.I p. 244-245, r. 43-3, Aksel, Oost-Vlaanderen, 1272

Naast die letterlijke betekenis bestaat er volgens het VMNW ook een minder directe, doelaanduidende invulling, ‘ten behoeve van, ten bate

van, in het belang van iemand', ook met een menselijk object, geïllustreerd in het onderstaande voorbeeld:

- (2) die sine zile uerlist *om minen wille*, hi salse weder+uinden. Diat. p. 122, r. 29-30, Brabant-West, 1291-1300

Het MNW (sub *wille*) vermeldt voor het latere Middelnederlands niet langer die oorspronkelijke, letterlijke 'omdat iemand het wil'-betekenis, maar wel gebruikswijzen die sterk aan de hedendaagse voorzetsluitdrukking *omwille van* doen denken. Zo illustreert zin (3) uit het MNW het causale gebruik 'wegens', waarbij de niet-animate aanvulling aangeeft dat de oorspronkelijke wilsbetekenis is verbleekt, wat een semantisch argument vormt om de wending als 'vaste verbinding' te beschouwen.

- (3) Ende daerom bleef coninc Melchior (daer) mit sinen heer *om des nevels wille*, want hi den wech biden berch niet en wiste te legghen, Drie Con. 220b.

Herkenbare formele eigenschappen krijgt de combinatie pas vanaf de 18de eeuw, wel nog ruim voordat de hedendaagse vorm *omwille van* gaat domineren: terwijl de gebruikelijke apocope van de eind-*e* wel op gang komt in de letterlijke betekenissen van het nomen *wil*, versteent de vorm van *wille* in de combinatie *om X wille*. Ook dit toont aan dat al in het stadium waarin alleen de discontinue wending *om X wille* gangbaar was, de verbinding als 'vast' gezien kan worden: bepaalde aspecten van de betekenis of het gebruik, meer bepaald de versoepelde restricties op de genitiefbepaling (de 'X'), die niet langer een levend wezen dient te zijn, volgen niet uit de eigenschappen van de delen. Dit impliceert dat een 'vaste verbinding' niet alleen woorden kan bevatten, maar ook abstractere bouwstenen, zoals in dit geval een genitiefbepaling X.

Uit verschillende naslagwerken leiden we af dat de verbinding *om X wille* gebruikelijk blijft tot het einde van de 19de eeuw, maar vanaf dan geleidelijk aan verdwijnt ten voordele van *omwille van*. Die vorm is formeel duidelijk versteend, niet alleen door de eind-sjwa maar ook door het ontbreken van een determinator. Het *Chronologisch Woordenboek* dateert het eerste verschijnen van de jongere vorm op 1838 (Van der Sijs 2001:1028). In het WNT wordt de jongere voorzetsluitdrukking niet als aparte ingang vermeld, maar onder zowel het lemma *om* als *wil*.

Uit een verkenning van de verschillende opeenvolgende edities van

het *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* blijkt dat *omwille van* zeker tot in het midden van de 20ste eeuw geen hoogfrequent voorzetsel is. Bovendien lijkt er een noord-zuid-verschil te bestaan in het gebruik ervan. Als we Van Dale goed interpreteren, dan lijkt *omwille van* rond het midden van de vorige eeuw vooral (maar dus niet exclusief) gebruikelijk te zijn geweest bij Zuid-Nederlandse taalgebruikers, en dit in de doelaanduidende betekenis. Pas in latere edities wordt er ook melding gemaakt van een causale betekenis ‘wegens, om te verkrijgen’, die aanvankelijk niet wordt gelabeld (editie 1970), maar daarna als ‘Belgisch Nederlands’ wordt bestempeld (editie 1995). Die impliciete afkeuring van de ‘wegens’-betekenis door Van Dale zien we bevestigd in een aantal Vlaams georiënteerde taalzuiveringswerken van het einde van de 20ste eeuw (bv. Cockx 1989, Theissen et al. 1994: 204): de doelaanduidende betekenis wordt als de enige correcte beschouwd; de causale invulling wordt afgekeurd wegens enkel in het zuidelijke Nederlands gebruikelijk.

In wat volgt gaan we dieper in op de semantiek van *om X wille/omwille van* en vullen we een en ander aan met enkele voorbeelden uit een bescheiden eigen corpusonderzoek.

3. Betekenisontwikkeling

Blijkens de informatie in de historische en hedendaagse woordenboeken drukt *omwille van* dus in (de geschiedenis van) het Nederlands zowel een causale als een doelaanduidende betekenis uit. In de theorievorming over causaliteit is het gebruikelijk om een onderscheid te maken tussen objectief causale relaties, die inherent deel uitmaken van een beschreven stand van zaken, en subjectief causale relaties, die tot stand komen in de interpretatie van de relatie door gespreksparticipanten. Objectief en subjectief causale relaties komen overeen met wat in meer traditionele grammaticale termen respectievelijk als oorzakelijk en als redengevend wordt benoemd. De drie betekenissen DOEL, OORZAAK en REDEN zijn semantisch verwant, en elementen met de ene betekenis kunnen in de loop van de geschiedenis een andere betekenis aannemen. Niet elk ontwikkelingsproces is daarbij even waarschijnlijk. In het licht van de hypothese dat semantische verandering in de regel een toenevende subjectiviteit impliceert (Traugott 1995), liggen evoluties van DOEL naar OORZAAK/REDEN en van OORZAAK naar REDEN het meest voor de hand (zie resp. Narrog 2010:249 en Evers-Vermeul

2005: hoofdstuk 8 voor discussie). Het patroon *om X wille* lijkt zich op het eerste gezicht echter niet naar deze regelmaat te schikken: op basis van het VMNW en de letterlijke betekenis van het nomen *wille* ligt een oorsprong als causaal element immers voor de hand (cf. voorbeeld 1 hierboven). Iemands wens gaat in de regel vooraf aan acties die de wens in vervulling brengen, en zijn nu eenmaal vaker de aanleiding voor een handeling dan een doel of gevolg.

Al in het vroege Middelnederlands komen ook voorbeelden voor waarbij de handeling niet rechtstreeks gebeurt omdat iemand het wil, het opdraagt, maar omdat het agens met zijn handeling indirect een gunstig effect wil creëren bij iemand anders, en op een eventuele wens anticipeert. De wens kan beschouwd worden als een continue wilstoestand eerder dan als een in de tijd te situeren verzoek, waardoor de chronologie van het verband vervaagt en zelfs omgekeerd kan worden. In het eerste geval ontstaan zinnen die ambigu zijn tussen een oorzakelijke en een doelaanduidende betekenis (zie vb. 4a, gehaald uit het vroeg 14de-eeuwse deel van de DBNL); in het laatste geval een doelbetekenis (zie vb. 4b uit het VMNW: Christus is niet gestorven op verzoek van de christenen maar voor hun toekomstig welzijn).

- (4) a. Nochtan soe doet hen altoes ere, Daer ghi moght, lude ende stille, *Omder goeder vrouwen wille*; Want der goeder vrouwen, wats ghesciet, En machmen te vele eren doen niet (Jan Van Boendale, *Der leken spiegel*, boek 3.4, 1325)
- b. Doe hi *om onsen wille* starf (Lutg.K p. 116, r. 28, Brabant-West, 1265-1270)

Vroegmiddelnederlandse voorbeelden van *om X wille* zijn relatief schaars, maar niettemin hebben we via de DBNL (zoekopdracht *wille*, 25.4.2014) toch één voorbeeld kunnen vinden van de constructie waarin het element wordt gecombineerd met een niet-animate aanvulling. In het volgende voorbeeld is *om sijnre ewigher eren wille* gebaseerd op het Latijnse *ob Christi aeternum honorem*.

- (5) soe ist wel recht dat wise verkiesen *om sijnre ewigher eren wille* (Jan van Ruusbroec, *Dat boec vanden twaelf dogheden*, 1300)

Het voorbeeld illustreert zowel de temporele onderspecificatie van de wending (de *eer* is eeuwig en kan bijgevolg zowel als motief als als doel

van de *ver kies*actie gelden), als de vervagende wilsbetekenis van *wille*: als abstract concept is *eer* immers niet tot wensen in staat.

In het latere Middelnederlands blijven doelaanduidende en causale betekenissen behouden, en ook door het MNW als dusdanig beschreven. Verder worden niet-animate aanvullingen gebruikelijker. Als doelaanduidende voorbeelden vermeldt het MNW onder meer volgende zinnen, respectievelijk met animate (6a, zie ook vb. 2) en niet-animate aanvulling (6b):

- (6) a. Eerst sal ic mi verbliden, dat ic zaken heb *om mijns liefs heren wil* te liden, gelijc als hi onverdienlic voor mi geleden heeft, Mande, 76.
b. *Om eerbaerheit wille* van der stede, 350.

Voorbeeldzinnen 7a en b illustreren de causale betekenis, respectievelijk met animate en niet-animate aanvulling (zie ook vb. 3):

- (7) a. Sine dorste daer niet langer wesen *om haers vader wille* (uit vrees voor haar vader, omdat haar vader het niet wilde), Torec, 1445, Vlaanderen, 1315-1330.
b. Als Maria ... *om vreesse wille* (uit angst) des conincs rehodes (l. Herodes) mit horen soon vlooch in Egypten, 226b.

De tot dusver gegeven voorbeelden van causale relaties zijn vrij subjectief van aard (cf. 7a en 7b, maar ook 3), en kunnen eerder als redengevend dan als oorzakelijk worden gezien. In elk van de voorbeelden is er immers een relatief grote *speaker involvement* in het tot stand komen van de causale relatie (Degand & Pander Maat 2003). Dat is grotendeels terug te voeren tot de semantiek van *wille*: aangezien het sprekers in de regel vrij staat op een verzoek in te gaan of niet, voegt *wille* een volitioneel karakter toe aan de causale relatie, die als een vorm van subjectiviteit beschouwd kan worden (Evers-Vermeul 2005: 18, 150-151). Niettemin komen in het MNW, in tegenstelling tot in het VMNW, ook voorbeelden voor waarin de subjectiviteit van de spreker nauwelijks tot geen rol speelt, en die duidelijk oorzakelijk zijn.

- (8) a. Ende dese camere is alte welrukende *om des houts wille*, Mandev. 205, Holland, 1462.

- b. Twater krijt so lude ende maect so groten gheluyt *om der hogher rootsen wille*, daert uut ende door gelopen coomt, 263, Holland, 1462.

Daarmee lijkt *omwille van*, althans in z'n causale betekenis, een proces van 'objectificatie' te hebben ondergaan, waarmee het een tegengestelde ontwikkeling doormaakt als meestal wordt geobserveerd in functionele elementen. Die objectificatie is onlosmakelijk verbonden met een toename van het aantal niet-animate complementen van *omwille van*, die in dit geval zelfs geen abstracte handelingsmotieven meer vormen (zoals in 7a en 7b), maar zintuiglijk waarneembare oorzaken. Een geografisch patroon valt uit de woordenboekbeschrijving niet op te maken: de voorbeeldzinnen die in het MNW worden vermeld bij zowel de causale als doelaanduidende betekenis, zijn afkomstig uit zowel Vlaamse als Hollandse teksten.

Causale en doelaanduidende betekenissen van *om X wille* worden blijkens het WNT (sub *wille*) ook in het latere – ca. 16de- tot 19de-eeuwse – Nederlands gecontinueerd, en dit eveneens in zowel Noord- als Zuid-Nederlandse teksten. Voorbeelden 9a en b uit het WNT specificeren geen chronologie tussen de bepaling bij *om X wille* en de stand van zaken en zijn bijgevolg ambigu tussen redengevend en doelaanduidend; voorbeeld 9c is duidelijk redengevend.

- (9) a. 't Gunt hier vooren ... is geseit, behoort mede tot het ghevolg: maer is *om klaerheids wille* hier vooren gestelt, DE GROOT, Inl. 59 b [1631].
 b. Ik verzwyg nog *om tyds wille*, hoe menige Penitenten ik als verloren en vervuyt in den modder der zonde heb getroost, VERVISCH, Lev. 2, 265 [1791].
 c. Hubertus sit op de rechter sijde van den broeder, *om zijn ouderdom wille*, V. MANDER, Schilderb. 200 a [1604].

Het WNT bespreekt ook de vorm *omwille van*. Daarbij worden dezelfde twee betekenissen gegeven als bij *om X wille*: een doelaanduidende 'ter wille van, met het oog op' en een causale 'wegens, ter oorzaak van'. De eerste betekenis wordt geïllustreerd in voorbeeld 10a, van een Vlaamse auteur; de tweede betekenis in voorbeeld 10b, afkomstig uit een Noord-Limburgse krant.

- (10) a. De IJslandvaarders kenden noch moeite, noch last; wisten van gemakkelijheid noch rust; hergingen telken jare denzelfden calvarieberg; trotseerden jaren en jaren naéén de zee, de winden, het ijs en de stormen *omwille van* het stukske brood, FIL-LIAERT, IJslandv. 30 [1937].
- b. De nationaal-socialistische antipapist ds. A. van Hoogenhuyze wekt voortdurend de suggestie, alsof in Oostenrijk de protestanten *omwille des geloofs*¹ vervolgd zouden worden, Maasbode 6 Juli 1937.

Een eigen verkenning van het citatencorpus van het WNT naar de jongere vorm *omwille van* (inclusief schrijfwijze *om wille van*) levert slechts een twintigtal voorbeelden op. Ze zijn – zoals verwacht – alle afkomstig uit bronnen die dateren uit het einde van de 19de of de eerste helft van de 20ste eeuw. De meeste citaten zijn afkomstig uit Vlaamse werken. Ze hebben meestal een causale betekenis; enkele ervan hebben een doelaanduidende (zie vb. 11):

- (11) Ze'n moeten niet zoeken te trouwen *omwille van* 't geld, immers al dat ik hebbe zal zijdende goed blijven, Loquela 4, 46 [1884].

Omwille van wordt slechts een vijftal keer geciteerd uit een Noord-Nederlandse bron en ook hier heeft de vorm nu eens een causale (vb. 12a), dan weer een doelaanduidende betekenis (vb. 12b):

- (12) a. *Omwille van* kuiperijen, die wel eens bij bisschopskeuze en bisschopsbenoeming plaats vonden ..., hebben de Pausen hoe langer hoe meer het benoemingsrecht van bisschoppen zich voorbehouden, POST en SMIT, Vaticaan 234 [1932].
- b. *Omwille van* de eerbaarheid, het gemak, en de zorg voor de gezondheid is de toediening (van het doopsel) in haar oorspronkelijke cruditeit verzacht, — en verminderd: want door het verdwijnen der antieke onbevangenheid verloor ook het sacramentele teken aan indrukwekkendheid, V.D. MEER, Catech. 405 [1955]

Op basis van dit beperkte corpusonderzoekje kunnen we de informatie uit de woordenboeken bevestigen: de voorzetseluitdrukking *omwille van* lijkt in de late 19de en vroege 20ste eeuw vooral gebruikelijk te zijn

geweest in het zuidelijk Nederlandse taalgebied, waar ze zowel een causale als een doelaanduidende invulling kan hebben. In de Noord-Nederlandse standaardtaal uit die tijd was de vorm blijkbaar minder gebruikelijk, maar ook daar was de causale betekenis niet onbekend, getuige de paar voorbeelden uit het WNT. De achtergrond voor de rigide taaladviezen uit de taalzuiveringswerken die hierboven werden aangehaald, lijkt dus in recenter tijden gezocht te moeten worden.

Frequentieonderzoek op hedendaagse corpora bevestigt nogmaals de onevenwichtige spreiding van het gebruik van de voorzetsluitdrukking *omwille van* in Noord en Zuid: in de frequentielijst bij het Corpus Gesproken Nederlands staan tegenover 7 attestaties bij de Nederlandse informanten niet minder dan 150 Belgische voorbeelden. Een frequentie van 7 voorbeelden volstaat niet om de betekenis van *omwille van* in noordelijke standaardtaal te kunnen vatten; daarvoor moeten we onze toevlucht nemen tot schriftelijk materiaal. Een zoekopdracht naar *omwille van* in de DBNL (in casu in de periode 1990-2000) levert opnieuw proportioneel duidelijk vaker voorbeelden van Vlaamse auteurs op, en zeker in de causale betekenis zijn de Vlaamse auteurs in de meerderheid. Niettemin komt *omwille van* ook voor bij Nederlanders, in enkele gevallen óók in causale betekenis, zoals blijkt uit het onderstaande voorbeeld:

- (13) Een ‘modern retorische benadering’ is in dit verband bij voorbaat gedoemd te mislukken, *omwille van* het eenvoudige feit, dat over het publiek van Vondel zo goed als niets bekend is. http://www.dbnl.org/tekst/_tij003200001_01/_tij003200001_01_0011.php

Enig onderzoek in internetbronnen levert een vergelijkbaar beeld op: er blijken slechts subtiële verschillen in het gebruik van *omwille van* in Vlaanderen en Nederland. In de Nederlandse voorbeelden viel bijvoorbeeld een doelaanduidend gebruik op in een kop boven een internet-artikel van het Nederlandse College ter Beoordeling van Geneesmiddelen.

- (14) Feedback gevraagd *omwille van* begrijpelijke bijsluiters
<http://www.cbg-meb.nl/CBG/nl/humane-geneesmiddelen/actueel/20090212-Feedback-gevraagd-omwille-van-begrijpelijke-bijsluiters/default.htm>

De 'begrijpelijke bijsluiters' worden hier als direct doel van de handeling voorgesteld, waarbij weinig *speaker involvement* wordt geïmplieerd. Er is hier dus sprake van een lage subjectiviteit, op een manier die in ons aanvoelen in Vlaanderen nauwelijks wordt aangetroffen.² In de mate waarin dit soort voorbeelden in het noordelijke Nederlands ook echt gangbaar is, zou sprake kunnen zijn van een 'objectificatie' van de doelaanduidende betekenis van *omwille van*, die te vergelijken is met de uitbreiding van redengevende naar oorzakelijke betekenissen in het Middelnederlands.

Daarnaast komen in het Noord-Nederlandse materiaal ook voorbeelden voor van redengevende gebruikswijzen van *omwille van* (vb. 15).

- (15) De promovendus is officieus al verzekerd van nog een jaar Eredivisie, maar 'er worden geen spelers gespaard of *omwille van* sympathie opgesteld', aldus Langelier. <http://www.ad.nl/ad/nl/5610/Eredivisie/article/detail/3432319/2013/04/26/Langelier-Er-worden-geen-spelers-omwille-van-sympathie-opgesteld.dhtml>

Erg duidelijke causale voorbeelden worden teruggevonden door een zoekopdracht naar de wending *omwille van die reden*, die inherent redengevend is. Een dergelijke zoekopdracht levert iets meer Vlaamse hits op, maar toch ook tientallen voorbeelden uit Nederland, o.a.:

- (16) a. *Omwille van* die reden is het pakket minder geschikt voor startende ondernemingen en ZZP'ers. <http://www.boekhoudreviews.nl/online-boekhoudprogramma/review-asperion/>
 b. *Omwille van* die reden functioneert de Rechtswinkel Rotterdam nog steeds met enthousiaste vrijwilligers om juridische bijstand en advies te verlenen aan hulpbehoevenden. <http://www.erasmus4rotterdam.nl/site/verenigingen/detail/rechtswinkel.29.html>

Op basis van dit soort gegevens kunnen enige bedenkingen geplaatst worden bij de taaladviezen die redengevend *omwille van* afkeuren omdat het Belgisch Nederlands zou zijn. De verschillen tussen Noord en Zuid lijken, althans op basis van het beperkte onderzoek waarover hier wordt gerapporteerd, gegroeid in de 20ste eeuw: in Vlaanderen is *om-*

wille van als voorzetsluitdrukking sterker ingeburgerd geraakt in het taalgebruik dan in Nederland, en houdt het daarnaast meer vast aan de causale gebruikswijzen, die in onze taal al ongeveer even lang meegaan als de doelaanduidende. In Nederland lijkt niet alleen het gebruik van de voorzetsluitdrukking zeldzamer te zijn dan in Vlaanderen, ook de betekenis ervan lijkt zich meer te hebben toegespitst op doelaanduiding, maar zeker niet in de mate dat het causale gebruik volledig is verdwenen.

4. Conclusie

Hoe kunnen we de geschiedenis van ons onderzoeksobject nu samenvatten? *Omwille van* is een recente voorzetselconstructie in het Nederlands, die vanaf het einde van de 19de eeuw geleidelijk aan de functie en betekenis(sen) van de eeuwenoude synthetische constructie *om X wille* is gaan overnemen. Deze laatste heeft al sinds het vroege Middelnederlands twee verschillende semantische invullingen, een doelaanduidende en een causale, waarbij we vermoeden dat het doelaanduidende gebruik ontstaan is uit het causale, aanvankelijk vooral in contexten waarin het temporele verband tussen de betrokken gebeurtenissen ondergespecificeerd bleef. Binnen de causale betekenis is in het Middelnederlands een verschuiving waar te nemen in de richting van minder ‘speaker involvement’, dus van redengevend naar oorzakelijk, die zich onder meer manifesteert in een toename van niet-animate genitiefbepaling bij *om X wille*. Causale en doelaanduidende betekenissen worden eeuwenlang naast elkaar gebruikt door zowel Zuid- als Noord-Nederlandse auteurs. Al heel vroeg vertoont de verbinding *om X wille* semantische en formele kenmerken van vaste verbindingen: met de (ten laatste) 15de-eeuwse uitbreiding van de niet-animate aanvulling bij de genitief ontwikkelt ze een niet-compositionele betekenis, die nog weinig te maken heeft met de letterlijke betekenis van het nomen *wil* ‘wil, wens, verlangen’. Een vormverstening van *wille* is merkbaar vanaf de 18de eeuw.

Het lijkt erop dat het gebruik van het functionele equivalent *omwille van* pas in de eerste helft van de 20ste eeuw goed op gang komt, en dan vooral bij Zuid-Nederlandse taalgebruikers, en dit in beide, eeuwenoude betekenissen. De vervanging van *om X wille* door *omwille van* gaat dus in Vlaanderen niet gepaard met een verandering in de semantiek. In de Noord-Nederlandse standaardtaal lijkt de overgang naar de jongere voorzetsluitdrukking moeizamer te verlopen: *omwille van* komt

aanvankelijk niet zo vaak voor, is ook vandaag gevoelig zeldzamer dan in Vlaanderen, en vooral gebruikelijk in de betekenis ‘ter wille van, ten behoeve van’. Een en ander heeft ertoe geleid dat men in het laatste kwart van de vorige eeuw het “typisch Vlaamse” causale gebruik begint te signaleren en zelfs af te keuren. Met de recente toegenomen tolerantie t.o.v. eigen Belgische kenmerken in de standaardtaal wordt er intussen weer ruimte gelaten voor het gebruik van *omwille van* in de betekenis ‘wegens, vanwege’, die blijkens onze gegevens in Nederland zeker niet onbekend is.

Noten

1. *Omwille des geloofs* lijkt een contaminatie te zijn van *om x wille* en *omwille van* i.p.v. een voorbeeld van *omwille van*.
2. Een wending als ‘feedback omwille van bijsluiters’ zal ons inziens bijvoorbeeld door Vlamingen sneller geïnterpreteerd worden alsof iemand aan de slag gaat om een gerezen probleem met onbegrijpelijke bijsluiters aan te pakken (en dus causaal).

Geraadpleegde literatuur

- Cockx, Paul. 1989. *Taalwijzer*. Leuven: Davidsfonds.
- DBNL = *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren*. <http://www.dbnl.org/>
- Degand, Liesbeth & Henk Pander-Maat. 2003. A contrastive study of Dutch and French causal connectives on the Speaker Involvement Scale. In Arie Verhagen & Jeroen van de Weijer (eds.), *Usage-Based Approaches to Dutch: Lexicon, grammar, discourse*, 175-199. Utrecht: LOT publications.
- Evers-Vermeul, Jacqueline. 2005. *The development of Dutch connectives: Change and acquisition as windows on form-function relations*. Utrecht: LOT publications.
- Hawkins, John. 1986. *A Comparative Typology of English and German: Unifying the Contrasts*. London and Sydney: Croom Helm.
- Horst, Joop van der. 2008. *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Leuven: Leuven University Press.
- Horst, Joop van der. 2013. *Taal op drift. Langetermijnontwikkelingen in taal en samenleving*. Amsterdam: Meulenhoff.
- König, Ekkehard & Volker Gast. 2009. *Understanding English-German Contrasts. Second edition (revised). Grundlagen der Anglistik und Amerikanistik 29*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- MNW = Verwijs, Eelco & Jacob Verdam. *Middelnederlandsch Woordenboek*. 1885-1929. Geraadpleegd op <http://gtb.inl.nl/>
- Narrog, Heiko. 2010. A Diachronic Dimension in Maps of Case Functions. *Linguistic Discovery* 8-1. 233-254.

- Sapir, Edward. 1921. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt.
- Sijs, Nicoline van der. 2001. *Chronologisch woordenboek. De ouderdom en herkomst van onze woorden en betekenissen*. Amsterdam/Antwerpen: Veen.
- Theissen, Siegfried, Liliane Gehlen & Jozef Vromans. 1994. *Woordenboek voor correct taalgebruik*. Leuven: Wolters.
- Traugott, Elizabeth C. 1995. Subjectification in grammaticalisation. In Dieter Stein & Susan Wright (eds.), *Subjectivity and subjectivisation: Linguistic perspectives*, 31-54. Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*. 1950⁷. Van Dale uitgevers.
- Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*. 1970⁹. Van Dale uitgevers.
- Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*. 1995¹². Van Dale uitgevers.
- VMNW = *Vroegmiddelnederlands Woordenboek*. 2000. Geraadpleegd op <http://gtb.inl.nl/>
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 1864-1998. Geraadpleegd op <http://gtb.inl.nl/>